

Para – Kur Sistemi ve Ahlâk: “Kötü Para İyi Parayı Kovar”

İbrahim Güran Yumuşak

Prof. Dr., İstanbul S. Zaim Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi

Giriş

Para ve kur sistemi ile ahlâk arasındaki ilişkiyi anlayabilmenin yolu iktisadî davranışlar ile ahlâk arasındaki bağlantıları bulmaktan geçer. Bunu yapmanın da birden fazla yolu ve yöntemi mevcuttur. Dolayısıyla tarihsel geçmişi ve derinliği bulunan iki farklı olguyu karşılaştırmak ciddi ve zor olmanın yanında riskli bir girişimdir. İktisat ve ahlâk alanıyla ilgili bir araştırma yapmanın diğer önemli bir zorluğu ise gerçek anlamda disiplinlerarası oluşudur. Üstelik iktisat ve ahlâk arasındaki ilişkinin daha spesifik bir alana indirgenerek para ve döviz kuru özelinde tartışılması ise tüm bu zorlukları artıran bir husustur.

Para ve kur sistemini ahlâki açıdan değerlendirmenin diğer önemli zorluğu da teori ile pratik arasında ortaya çıkan farklılıklardır. Nitekim teoride ahlâki açıdan herhangi bir sakınca görülmeyen iktisadî faaliyet ve davranışlar, bazen pratikte tam tersi bir sonuç doğurabilmektedir. Üstelik bu sonuçlar genellikle istikrarlı bir trend de izlememektedir.

Yukarıda belirtilen zorluk ve kısıtlardan sonra bu çalışmanın amacı, para ve döviz kuru piyasalarındaki iktisadî faaliyet ve davranışların ne derecede ahlâki unsurlar içerdiğine ilişkin bir analiz yapmaktır. Bu çerçevede çalışma üç ana başlıkta takdim edilecektir.

İlk bölüm ahlâk ve iktisat arasındaki ilişkiye tahsis edilmiştir. Öncelikle ahlâkın tanımı, kaynağı ve unsurları ele alınacak, sonrasında ise iktisat ve ahlâk arasındaki ilişkinin kapsamı incelenecektir. İlk bölümün üçüncü kısmında ise iktisadî yaşamda temel ahlâki prensiplerin neler olabileceği tartışılacaktır. Bu prensiplerin neler olduğu ise ahlâkın neye dayandırıldığına bağlı değişebilme potansiyeli içermektedir. Bu nedenle çalışmada İslâm ahlâkının iktisadî yaşamda genel kabul görmüş esasları baz alınmaktadır. Şüphesiz bunlar da tartışmaya açıktır. İlk bölümün sonunda ise ahlâk ile piyasa etkileşiminde ortaya çıkan bazı hususlara ilişkin değerlendirmelerde bulunulacaktır.

İkinci bölümde para ve döviz piyasalarındaki faaliyetler ahlâki açıdan analize tabi tutulacaktır. Bunun yapılabilmesi için öncelikle para ve döviz piyasalarının belirleyicileri tespit edilecek, sonrasında ise bunların temel ahlâki prensiplere ne derece uygun olup olmadığı tartışılacaktır.

Bu kapsamda konvansiyonel ekonomi ile İslâm ekonomisinin para ve döviz piyasalarına bakışı da karşılaştırılacaktır. Çalışmanın son bölümünde ise, küresel finans piyasaları ve ahlâk

ilişkisi iki alt başlık altında incelenecektir. İlkinde küresel krizler ile ahlâki tehlike ilişkisine ikincisinde ise farklı ülkelerdeki para ve döviz piyasalarında ahlâki ve ahlâki olmadığı düşünülen bazı davranışlara değinilecektir.

Çalışmanın bütününde iktisadî faaliyet ve davranışların ahlâkiliği tartışılmakla birlikte, bazen bulguları desteklediği düşünülen teorik yaklaşımlara yer verilecektir. Dolayısıyla çalışma konvansiyonel iktisat yaklaşımının önemli bir parçasını oluşturan para ve döviz piyasalarının teorik bir eleştirisini yapmaktan oldukça uzaktır.

1. Ahlâk ve İktisat

Ahlâk ile iktisat arasındaki ilişkilerin derin bir tarihsel geçmişi vardır. İnsanı merkeze koyan ve önemli düzeyde bir kesişim kümesi bulunan bu iki bilim dalı arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için öncelikle ahlâkın tanımı, kaynağı ve unsurlarına, sonrasında ise birleriyle etkileşimine ve ekonomik yaşamdaki temel ahlâki prensiplere değinilecektir.

a. Ahlâkın Tanımı, Kaynağı ve Unsurları

Ahlâkın farklı tanımları bulunmakla birlikte genel kabul gören tanımlarından biri şudur: “İnsanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan maddi olmayan nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya konan iradi davranışların bütünüdür.” Bu tanımdan hareket edildiğinde ahlâkın konusunun insan olduğu anlaşılmaktadır zira dünyada kendi duygu, düşünce ve davranışları hakkında iyi veya kötü şeklinde değer hükümleri veren tek varlık insandır (Çağrı, 1985:21).

Ahlâkın kaynağının ne olduğuna ilişkin sorunun cevaplandırılması ahlâki kuralların kökeninin nereye dayandırıldığına saklıdır. Şüphesiz bu soruya verilecek ilk cevap dindir. Ancak dinin dışında akıl, duygu ve kuralların da ahlâkın kaynağını oluşturabileceği ifade edilebilir. Bunlar arasında güçlü bir etkileşim olduğu kabul edilse de ahlâkın din ile birlikte veya birlikte olmayan başka kaynakları olduğu daha ikna edici görülmektedir (Demir, 2013a:94).

Ahlâkın konusu üzerindeki görüşlerin hepsinde ruhsal ve sosyal unsurları içerdiği genel kabul görmektedir. Bu anlamda ahlâk ile insanın ruhsal yaşayışı arasında önemli bir ilişki mevcuttur. Refleks ve içgüdüsel hareketler şuursuz yapıldığı için ahlâkla ilişkisi yoktur. Düşünen varlık olan insanın serbest kararlarının eseri olan davranışlar ahlâki sayılabilmektedir. Ayrıca ahlâkın sosyal unsurlar içerdiği de yadsınmaz bir gerçektir zira ahlâk insanın önemli ölçüde diğer insanlar üzerindeki hal ve davranışlarını kapsamaktadır (Topçu, 2017:18-19).

b. İktisadi Yaşam ve Ahlâk Arasındaki İlişki

İktisat ve ahlâk arasındaki ilişkileri iki açıdan değerlendirmek mümkündür (Orman, 2014:143-

149). Bunlardan birincisi ahlâki davranışları iktisadî açıdan ele almaktır. İktisat biliminin ahlâk ile ilgili genel yaklaşımının nötr olduğu dikkate alındığında bu yöntemin tarihsel ve köklü bir geçmişe sahip olduğu pek söylenemez. Her ne kadar modern iktisadın kurucusu olarak bilinen Adam Smith'in Milletlerin Zenginliği kitabından önceki eserinin adı *Ahlâki Duygular Teorisi* hatta kendisi de bir ahlâk hocası olsa da iktisat bilimindeki gelişmeler bu minvalde olmamıştır. İktisatçıların ahlâk konusuna ilgisi son elli yılda artmış ve nihayetinde iktisat ve ahlâk arasında köprü kurmaya yönelik çalışmalar yapan Amartya Sen'in 1998 yılında Nobel İktisat Ödülüne layık görülmesi ile ivme kazanmıştır.

Bireysel çıkarlar ile ekonomik adam kavramlarına gereğinden fazla önem verildiğini kabul eden, özveri, işbirliği, ahlâki değerlerin rolü ve insanlığın refahın artırılmasında bir dizi sosyal, ekonomik ve politik kuruma vurgu yapan yeni iktisadî yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır. Toplumun ve ekonomik sistemin yeniden düzenlenmesinden ziyade ekonomik çıkarlarının peşinde koşan adamı ahlâki açıdan bilinçli bir insana dönüştürmek mümkün olursa İslâm ekonomisi ile konvansiyonel ekonomiyi birbirine yakınlaştırarak birlikte insanlığın karşı karşıya olduğu bir takım problemlerin çözümüne götürebilir (Chapra, 2009:19-22).

İktisat ve ahlâk arasındaki ilişkiyi ele alan ikinci yaklaşım ise iktisadî yaşamı ahlâki prensipler ışığında analiz etmektir ki bu yaklaşımın temelleri Eski Yunanlı Filozoflara kadar dayanır. İslâm dünyasında Farabi ile başlayan çalışmalar Gazali, Tusi ve Kınalızade ile devam etmiş ve böylelikle günümüze geniş bir literatür taşınmıştır. Nitekim Kınalızade Ahlâk-ı Alai adlı eserinde parayı en önemli politik araçlardan biri olarak değerlendirmiş ve paranın adaleti sağlama ile işbölümü ve uzmanlaşmayı geliştirme fonksiyonundan bahsetmiştir. Kınalızade'ye göre para, iyi bir yönetim sergilemek ve devlet içinde düzeni sağlamak için gereklidir ve devlet başkanın kontrolü altında olmalıdır. Devlet başkanının da ilahi kanunlara uyma zorunluluğu bulunduğundan sonuç olarak paranın da dini prensiplere uygun bir şekilde değerlendirilmesi ve kullanılması gerekecektir (Oktay, 2015:477-9)

Nitekim B. Pascal'a göre de kendi yararını düşünen insanların ilahi bir yaratıcıyı kabul etmeleri rasyonel bir tercihtir. Evreni var eden bir yaratıcıya inanmanın iki muhtemel sonucu vardır. Bunlardan birincisi bu inancın doğruluğudur ki inananlar için büyük bir ödül inanmayanlar için ise elim ve sonsuz bir azap söz konusudur. İkincisi ise bu inancın doğru çıkmamasıdır ancak bu duruma inananlar için çok büyük bir kayıp söz konusu değildir. Öteki dünyada karşılığını alamayacakları bazı davranışlarda bulunmakla birlikte bu dünyada mutlu yaşamışlardır. Ama inançsızların dünyada hiçbir ilahi kurala uymadan yaşamak suretiyle elde ettikleri kazanç ile öbür dünyanın varlığı halindeki kayıpları mukayese edildiğinde muhtemel kayıpları çok daha büyük olacaktır (Demir, 2013b:113-4). Pascal'ın ortaya koyduğu ve oyun teorisini çağrıştıran bu yaklaşımın, bazı kaynaklarda Hz. Ali'nin inkârcı birine verdiği rivayet edilen cevabın neredeyse aynısı olduğunu da hatırlatmakta fayda vardır: *"Eğer senin dediğin doğru ise hepimiz kurtuluruz. Fakat eğer benim dediğim doğru ise, o takdirde ben kurtulurum, ama sen helak olursun."*

c. Ekonomik Yaşamda Temel Ahlâki Prensipler

İnsandan beklenen ahlâki davranışlar sosyal hayatın her aşamasında olduğu gibi ekonomik yaşamda da geçerlidir. İnsana verilen her imkân ve ona tanınan her hak aynı zamanda onun sorumluluğunu da artırmaktadır. Tirmizi'den nakledilen bir hadiste Hz. Muhammed (SAV) şöyle buyurmaktadır: *"Ahirette insan hayatını nerede tükettiğinden, servetini nasıl kazanıp nerede harcadığından, ne gibi işler yaptığından, bedenini nasıl yıprattığından ve bildiklerini yaşayıp yaşamadığından sorguya çekilmedikçe Allah'ın divanından ayrılamaz."* Bu kapsamda İslâm'ın temel prensipleri ışığında insanın üretim, tüketim ile gelir elde etme ve harcamaya ilişkin konularda dikkat etmesi gereken ahlâki prensipler şu şekilde sıralanabilir (Çağrı, 1985: 270- 282):

- i) Gelir elde etmeye yönelik tercih ve çabalarında bireysel ve toplumsal sonuçları ile ahiret gününü dikkate alarak karar vermek;
- ii) Toplumun maddi ve manevi açıdan olumsuz etkileyebilecek, dinen yasaklanan şeylerin üretim, tüketim ve ticaretinden uzak durmak;
- iii) Mesleki bilgisini ve uzmanlığını geliştirerek yaptığı işin veya ürettiği malın niteliğini artırmak;
- iv) Çalışanların ve/veya işverenlerin haklarını gözeterek kendisine verilen emaneti hakkıyla yerine getirmek;
- v) Tüketim tercihlerinde orta yolu tercih ederek israfa bulunmamak, lüks ve gösteriş için harcama yapmamak;
- vi) İhtiyacı olanlara yönelik yardımda bulunmak ve servetini insanların istihdamını/ gelirini artırıcı faaliyetlere tahsis etmektir.

Ahlâki prensiplere bağlı bir bireyin bu amaçla gerçekleştirdiği tüm eylemleri aslında uzun vadeli bir yatırım olarak değerlendirilebilir. Bu dünyada gerçekleştirilen ahlâki davranışlar bir kısmı bu dünyada bir kısmı ise öbür dünyada üstelik kat kat fazlası olacak biçimde kişinin karşısına çıkacaktır ki bu oldukça avantajlı bir yatırım olarak değerlendirilebilir (Demir, 2013b:91)

d. Ahlâk Piyasa Etkileşimi

Oldukça geniş bir alanda hükmünü icra eden iki kurumsal olgunun birbirinden bağımsız biçimde hareket etmesi ve herhangi bir etkileşime maruz kalmaması mümkün değildir. Şüphesiz bu etkileşim iki yönlüdür. Ahlâkın piyasa üzerinde etkileri olabileceği gibi piyasanın da ahlâk üzerinde etkileri vardır. Bu etkileşimin sonuçları üzerinde genel bir değerlendirme yapıldığına, ahlâkın piyasalar üzerinde olumlu sonuçları beklenirken piyasaların özellikle kriz durumlarında ahlâk üzerindeki etkileri olumsuzluklara neden olabilmektedir.

Ahlâkın piyasalar üzerindeki etkileri Ömer Demir tarafından yazılan İktisat ve Ahlâk kitabında detaylı biçimde incelenmiştir. Bu kitapta yer alan hususlar aşağıda özetlenmiştir (Demir, 2013a:191-225)

- i. Ahlâk işlem ve bilgi maliyetlerini düşürür;
- ii. Ahlâk piyasadaki çatışmaları ve gayri meşru güç kullanımını azaltır;
- iii. Ahlâk ekonomik davranışları tahmin edilebilir kılar ve düzene sokar;
- iv. Ahlâk bölüşümü etkinleştirir ve refah artışına katkı sağlar;
- v. Ahlâk nesiller arasındaki ilişkileri istikrarlı kılar;

Piyasaların ahlâk üzerindeki etkilerine ilişkin değerlendirmeler ise genellikle ideal piyasa koşullarında beklenen sonuçları içermektedir. Dolayısıyla beklenen bu olumlu etkilerin ortaya çıkması piyasa koşullarının bozulması veya başka etkenler nedeniyle mümkün olmayabilir. Serbest piyasaların ahlâk üzerinde beklenen etkileri ise şunlardır (Demir, 2013a:226-241)

- i. Serbest piyasa ortamı ekonomik ilişkileri şeffaflaştırır ve denetimini kolaylaştırır;
- ii. Serbest piyasa bireysel özgürlükleri artırırken tercih çarpıtmalarını azaltır;
- iii. Piyasa ulus üstü ahlâki değerlerin oluşumuna katkı sağlar ve ahlâki evrenselleştirir;

Piyasaların ahlâk üzerindeki beklenen olumlu etkilerinin en azından bir kısmı, genellikle liberal iktisatçıların piyasaları kutsaması amacına yönelik olarak ifade edilen iyimser tahminleri içermektedir. Ayrıca piyasanın belirlediği ahlâk kuralları ile İslâm dininin temel ahlâk prensipleri arasında önemli farklılıklar olduğu da belirtilmesi gereken en önemli hususlardan biridir.

2. Para ve Kur Sisteminde Ahlâk

Para arzının işleyişi orta ölçüde gelişmiş herhangi bir ticari hayatın bir aleti, bir yapısı, temel ve düzenli bir olgusu olarak görülebilir. Her şeyden önce, para her yerde kendini bütün iktisadî ve toplumsal ilişkilere sokmanın bir yolunu bulur. Bu onu mükemmel bir gösterge yapmaktadır. Onun ne kadar hızla dolandığını veya ne zaman tükendiğini, aktığı kanalların ne kadar karmaşık olduğunu veya arzının ne kadar az olduğunu gözleme suretiyle, bütün beşerî faaliyetlerin oldukça doğru bir değerlendirilmesi yapılabilir (Braudel, 1991:110). Para ve kur sisteminin ahlâk süzgecinden geçirilebilmesi için öncelikle sistemin nasıl çalıştığının anlaşılması, bu sistemin belirleyici temel faktörlerinin tespit edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Daha sonra bu mekanizmanın önceki başlıkta belirlenen temel ahlâki prensiplere uyup uymadığının tespit edilmesi mümkün olabilecektir.

a. Para ve Kur Sisteminin Belirleyicileri

Mal para, madeni para ve kâğıt para sistemi paranın tarihi serencamını özetlemektedir. Kâğıt para sistemi, çok düşük maliyetlerle siyasal iktidarlara senyoraj hakkı sağlayan bir uygulamadır. Bu uygulamadaki herhangi bir karşılık gösterme zorunluluğu olmadığından reel gelişmelere dayanmadan yetkili otorite tarafından piyasaya para arz edilmektedir. Reel gelişmelere dayanma zorunluluğu olmamasına karşın, para ihracının üretim artışı paralellik arz etmesi tercih edilir. Aksi takdirde reel üretim artışını aşan para arzı artışı enflasyon, tersi durumda ise, deflasyon sorunu ortaya çıkar.

Modern bir para sistemi olan kâğıt para sisteminde para arzı ayarlamalarını belirleyen en önemli aktör reel üretim düzeyidir. Reel üretim ile para arzı ilişkisine en çok dikkat çeken iktisatçıların başında Milton Friedman gelmektedir. Friedman üretim artışı ile uyuşmayan para arzı ayarlamalarının iktisadî istikrarsızlıkların temel kaynağı olduğuna dikkat çekmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde uzun dönemli büyüme performansını zedeleyen enflasyon sorununun temel nedeninin aşırı parasal genişleme olduğunu öne sürerek, enflasyonun “az mal peşinde çok paranın koşması”ndan kaynaklanan bir sorun olduğunu ifade etmiştir. Friedman reel büyüme ile tutarlılık göstermeyen para arzı değişikliklerin önlenmesi için “sabit parasal büyüme kuralı”nı tavsiye etmiştir (Bkz. Friedman, 1968-1970).

Friedman ve diğer monetarist ekonomistler para arzındaki değişiklikler ile reel ekonomi ilişkisine dikkat çekerken, faiz oranındaki değişikliklerinde göz ardı edilmemesi gerekliliğine vurgu yapmışlardır. Modern dünyada faiz oranlarının iktisadî istikrarsızlığın en önemli kaynağı olduğu tartışmaları, ABD ekonomisindeki gelişmeler ile örneklendirilmiştir. Friedman, ABD ekonomisinin istikrarsız bir görünümü sergilemesini, faiz oranlarındaki istikrarsızlığa dayandırmıştır. Çünkü, faiz oranlarındaki oynaklık eğilimlerinin yüksek düzeyli olması, finansal piyasalardaki belirsizlik eğilimlerini besleyerek uzun vadeli yatırım kararlarının hayata geçirilmesini zorlaştırmaktadır. Belirsizlik nedeniyle uzun vadeli yatırım kararları yerine kısa vadeli yatırımların daha cazip olması, mal piyasası, borsa ve döviz piyasasındaki dalgalanmaları beslemektedir. Kısa vadeli dalgalanma eğilimleri, sadece ABD ekonomisini değil, aynı zamanda dünya ekonomisini de daha istikrarsız bir hale getirmiştir. (Chapra, 1996:14)

Para arzının reel üretime dayalı olarak ayarlanması, parasal genişlemenin tek başına reel etkiler doğuracağı şeklinde yorumlanmamalıdır. Ekonominin ihtiyaçları doğrultusunda para hacminin ayarlanmasına dikkat edilirken, para politikası ile tutarlı maliye politikalarının tercih edilmesi ve aynı zamanda bilim ve teknoloji politikalarının desteklenmesi gerekmektedir.

Para arzı ile ilgili değerlendirmelerde bulunurken doğal olarak para arzındaki değişikliklerin kurumsal çerçevesi de göz ardı edilmemelidir. Para arzına ilişkin ayarlamalar merkez bankaları tarafından gerçekleştirilir. Merkez bankalarının tarihi çok eski değildir. 1900 yılların başında dünyada merkez bankası sayısı sadece 20 iken, 1990'lı yıllarda 161 sayısına

ulaşmıştır (Hasan, 2011:7) Para basma yetkisini elinde bulunduran siyasal otorite, bu yetkiyi kullanarak senyörj geliri elde etmektedir. Öte yandan ekonominin para ve kredi hacmi merkez bankasının gözetim ve denetimi altında ayarlanmaktadır.

Son yıllarda merkez bankası konusunda üzerinde en çok durulan konuların başında bu kurumların bağımsızlığı meselesi ön plana çıkmıştır. Yöneticileri siyasî otorite tarafından atanan bir kurumun bağımsızlığından söz edilemez. Merkez bankaları, kendilerine verilen hedefler doğrultusundan ellerindeki para politikası araçlarını kullanarak genel ekonomi politikaları ile ters düşmeyen stratejiler geliştirmek zorundadırlar. Önceden belirlenen hedeflere ne ölçüde ulaşıldığı hususunun tespiti için şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri yasalara ile güvence altına alınmıştır. Merkez bankaları fiyat istikrarı ve ekonomik büyüme gibi hedefler konusunda önceden belirlenen performans değerlerine ulaşmak üzere istedikleri para politikası araçlarını şeffaf bir şekilde kullanma yetkisine sahiptirler. Önceden belirlenen performansa ne ölçüde ulaşıldığı ya da başarısızlık gerekçeleri konusunda ilgili otoritelere karşı sorumluluk ilkesinin işletilmesi son dönemde birçok ülkede yasal düzenlemeler ile zorunlu hale getirilmiştir.

Günümüz dünyasında özellikle gelişmekte olan ülkeler, ara malı ve sermaye malı ithalatının yanı sıra teknoloji ithalatı açısından diğer ülkelere bağımlı hale gelmişlerdir. Söz konusu mal ve hizmetlerin ithalatı ancak döviz gelirlerinin artırılması ile mümkün olmaktadır. Döviz gelirlerinin artırılması için dışarıdan mal ithal edilirken, aynı zamanda dışarıya mal satılması zorunludur. Belirli sektörlerde mikro düzeyde markalaşarak yüksek fiyatlar ile uluslararası piyasalara mal ve hizmet ihraç edilmesi döviz gelirleri artışının temel kaynağıdır.

Ülkeler arasında mal ve hizmet hareketlerinin yanı sıra finansal hareketlerde söz konusu olmaktadır. Finansal hareketler portföy yatırımları kanalıyla gerçekleşmektedir. İster reel kaynaklı isterse finansal kaynaklı olsun, ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler farklı para birimlerinin birbiri ile transferini gündeme getirmiştir. Bir ülke parasının başka bir ülke parası cinsinden fiyatı döviz kuru kavramı ile ifade edilir. İktisadi açısından güçlü ülkelerin paraları hemen herkes tarafından tercih edildiği için görece olarak daha yüksek fiyatlıdır.

Döviz kurunun teşekkülünde iki temel sistem mevcuttur. Sabit döviz kuru sistemi ile esnek döviz kuru sistemi temel döviz kuru sistemleridir. Sabit kur sisteminde ulusal paranın fiyatı resmi bir kararla belirlenirken, esnek kur sisteminde bir ülkenin yabancı para cinsinden fiyatı tamamen piyasa koşullarına bırakılır. Gerçekte, hiç bir ülke tam esnek kur sistemini tercih etmez. İktisadi koşullara bakılarak piyasaya müdahale edilir. Döviz kurlarında dalgalanmalara göre piyasaya ulusal para ya da döviz arz edilerek kur stabilizasyonu sağlanmaya çalışılır. Bu uygulamadan dolayı, esnek kur sistemi yerine, kirli dalgalanma sistemi ifadesinin kullanımı tercih edilmektedir.

Sabit kur sistemi, tercih edilen bir kur sistemi değildir. Sabit döviz kuru dışı açık ekonomilerin tercih edebileceği bir sistem değildir. Ulusal paraların fiyatı, ülkelerin iktisadî gelişmişlik seviyesi ve siyasî istikrar gibi çok sayıda parametreye bağlıdır. Dolayısıyla döviz kurlarını belirli

bir oranda uzun süre sabit tutmak çok kolay değildir. Sabit kur uygulamasına gidildiğinde kurların olması gereken gerçek değer yükseldiğinde zorunlu bir devalüasyon gereği ortaya çıkmaktadır. Devalüasyon gereğini öngören yüksek gelir gurupları yabancı paraya yatırım yaparak döviz stoklarını artırmaktadırlar. Devalüasyon uygulamasına gidildiğinde elinde döviz bulunduran kesimler haksız kazanç edeceklerdir.

b. Para ve Kur Sisteminde Ahlâkîlik Sorunu

Para ve kur sisteminde gerçekleşen işlemleri ahlâki açıdan değerlendirmek ve genellemelerde bulunmak oldukça zor bir süreçtir. Zira bazı işlemlerin niteliği itibarıyla ahlâki bir sorun teşkil etmemesine rağmen sonuçları için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Faize dayalı ve spekülâtif işlemler için ise değerlendirme yapmak şüphesiz daha kolaydır.

i. Konvansiyonel Ekonomide Para ve Kur Sistemine İlişkin Değerlendirmeler

Merkez bankalarının kullandıkları para politikasının genel araçlarından zorunlu karşılık oranının belirlenmesi dışındaki açık piyasa işlemleri ile reeskont kredilerinin hem içeriği hem de sonuçları itibarıyla ahlâkîliği oldukça tartışmalıdır. Zira bu işlemler faiz uygulamalarıyla hem fonksiyonel hem de bireysel gelir dağılımı üzerinde adil olmayan sonuçlara meydan verebilmektedir. Ayrıca özellikle genişletici para politikaları uygulanması sonucunda oluşan enflasyonun sabit gelirliğin hayat standartları üzerinde olumsuz etki oluşturmaktadır.

Konvansiyonel ekonomide, merkez bankasının yanı sıra, finansal sistemin de para ve kredi hacmini genişletme gücü vardır. Reel bir faaliyete dayanmaksızın gerçekleştirilen kredi imkânı parasal genişleme sürecini besleyerek enflasyonist eğilimleri tetikler. Aynı ahlâki tehlikeler bu durumda da geçerlidir.

Kur çıpasına dayalı bir parasal stratejinin izlendiği dönemlerde, cari işlemler açığının sürdürülebilirliği her zaman mümkün değildir. Kur çıpasına dayalı stabilizasyon dönemlerinde ulusal paranın aşırı değerlenmesi nedeniyle ihracat gelirlerinin azalması ve dış ticaret dengesinin sürdürülemez boyutlara ulaşması söz konusu olacağından kurların yakın bir gelecekte dalgalanmaya bırakılacağına ilişkin beklentiler güçlenir. Kurların dalgalanmaya bırakılacağı kokusunu alan rant çevreleri ve ekonomi politikalarından sorumlu bazı kişiler döviz stoklarını artırarak pusuya yatarlar. Kur çıpasından vazgeçildiğinde bu kesimler reel bir faaliyete dayanmayan kazançlar elde ederler. Bir anlamda karaborsacılık olan bu tür davranış eğilimleri hem toplumsal barışın zedelenmesine hem de stabilizasyon programlarına ilişkin kredibilitenin yok olmasına yol açar.

Enflasyon ve işsizlik İslâm ekonomi sisteminde tasvip edilmemektedir. Enflasyon küçük bir azınlığın lehine geniş toplum kesimlerinin gelirlerinin erimesine yol açan bir problemdir. Aynı şekilde işsizlik sorunu da toplum kahir ekseriyetini ilgilendiren bir meseledir. Enflasyon ile işsiz arasındaki ödünleşimi esas alan para politikası uygulamaları İslâm ekonomisi

sistemi ile bağdaşmaz. Bu sorunlardan birine öncelik verme yerine her ikisinin de olmaması tercih edilmelidir. Demokratik rejimlerde seçimlerden önce genişletici seçimlerden sonra ise daraltıcı para politikası uygulamaları, fırsatçı davranışlara dayalı olduğundan ahlâki temellerden yoksundur. Seçim öncesi dönemlerde genişletici para politikası uygulamaları ile işsizliği azaltarak seçmenlere sempatik gözükmek, seçim sonrası dönemde ise, daraltıcı para politikaları izleyerek işsizlik sorunu ile mücadeleyi önelememek fırsatçılığın en temel göstergesidir.

Yukarıda belirtilen hususlar dikkate alındığında, konvansiyonel para ve kur sisteminin uygulamaları neticesinde vuku bulan bireysel ve toplumsal sonuçlara hassasiyet gösterdiği iddia edilemez. En iyi ihtimalle başta yoksulluk ve gelir dağılımı adaletsizliği olmak üzere ortaya çıkan olumsuzlukların giderilmesine yönelik başka sosyal politikalar uygulanmasına çalışılmaktadır.

Konvansiyonel ekonomilerde uygulanan para ve kur sisteminin toplumun maddi ve manevi açıdan olumsuz etkileyebilecek, dinen yasaklanan şeylerin üretim, tüketim ve ticaretinden uzak durması söz konusu değildir zira bazı istisnalar dışında seküler bir anlayış hâkimdir.

Geleneksel para ve döviz kuru sisteminin ihtiyacı olan insanlara yönelik yardımlarda bulunması ve kaynaklarını istihdam/gelir artırıcı faaliyetlere tahsis etme konusundaki performansı oldukça tartışmalıdır. Yine bu sistemin ekonomik birimlerin tüketim tercihlerinde orta yolu tercih ederek israfa bulunmaması, lüks ve gösteriş için harcama yapmaması konusunda her hangi bir hassasiyeti bulunmamaktadır.

Mezkûr sistemin çalışanların ve/veya işverenlerin haklarını gözeterek kendisine verilen emaneti hakkıyla yerine getirmesi konusundaki etkileri ise olumlu yöndedir. Ayrıca serbest piyasa koşullarının yaygınlaşması ve tekelleşme eğilimlerinin kırılmasına bağlı olarak çalışanların mesleki bilgisini ve uzmanlığını geliştirerek yaptığı işin veya ürettiği malın niteliğini artırılmasına ilişkin pozitif yönlü bir etkisi de vuku bulabilecektir.

ii. Para ve Döviz Piyasalarının İslâm Ekonomisi Açısından Değerlendirilmesi

Para ve döviz kurunun belirlenmesi hususundaki İslâmî yaklaşım, İslâm ekonomisine ilişkin esasların kurumsal olarak tesisi ile gerçekleştirilecektir. Bu bağlamda konvansiyonel para ve döviz piyasalarının temel birimlerinden biri sayılan spekülâtörlerin sağlam ekonomik temellere dayanmayan işlemleri meysir/kumar kategorisi altında değerlendirilecek ve İslâmî bir ekonomide var olamayacaktır (Ahmed, 2011:27). Çağdaş fukahanın büyük çoğunluğu Ortodoks para piyasası ürünlerinin tümünü her hangi bir ayrıma tabi tutmadan caiz olmadığı görüşündedirler. Ancak Eski Mısır Müftüsü M. Tantavi başta olmak üzere dönemin bazı çağdaş düşünürleri "Yatırım Sertifikaları" şeklinde adlandırılan ürünlerin caiz olduğuna ilişkin görüş bildirmiştir (Bayındır, 2015: 164-5). İslâm ekonomisinde Merkez Bankasının para piyasalarını düzenleme kabiliyeti, Ortodoks politika araçlarına göre sınırlı olduğundan oldukça kısıtlıdır. Zorunlu karşılık oranları dışındaki araçları kullanmak mümkün

olmadığından bu araçları ikame edecek ortaklığı teşvik eden yeni mekanizmaların devreye sokulması gereklidir (Nakvi, 1985:173-5)

Hz. Peygamber'in (sav); *"Altınla altın, gümüşle gümüş, buğdayla buğday, arpa ile arpa, hurma ile hurma, tuz ile tuz, misli misline ve peşindir. Ama bu sınıflar değişirse peşin olmak şartıyla istediğiniz gibi satın!"* Hadis-i Şerif'inde belirttiği üzere mübadelelerin peşin olarak gerçekleşmesi gerekmektedir. Buna binaen, döviz piyasalarında kullanılan türev araçlar (spot, forward, future, swap ve opsiyonlar) arasında sadece spot piyasalarda iki kur arasında üzerinde anlaşmaya varılan bir oranda gerçekleştirilen işlemler caiz görülmüştür (Ahmed, 2011:28). Döviz kurunun ödeme ve tesliminin gelecekte yapıldığı çağdaş forward kontratları İslâm'da caiz değildir. Future ve opsiyonlar da bu karakterlere sahip olduğu gibi, bu işlemlere dayanan akitler zımni olarak faiz bileşenleri içermektedirler. Swap ise bir akit içerisinde, biri forward olmak üzere iki akit içerdiğinden ötürü İslâmî hükümler açısından caiz görülmemiştir. Bununla birlikte, İslâm ekonomisinde faizli işlemler meşru görülmediğinden dolayı konvansiyonel tahvillerin alım satımı da mümkün değildir (Ahmed, 2011:28). Dolayısıyla, İslâmî esaslara dayalı bir ekonomik sistemde cari işlemler kaleminde faiz ödemesi veya gelirleri yer edinmeyeceği gibi, sermaye hareketleri kaleminde ise çeşitli kaynaklardan alınan faizli krediler gibi diğer kalemler de bulunamayacaktır. Bunun yerine sermaye hesabı doğrudan yatırım, sermaye transferleri ve portföy yatırımlarından oluşacaktır (Ahmed, 2011:28).

Tablo 1: Konvansiyonel ve İslâm Ekonomisinde Kabul Gören Finansal İşlemler

	Spot	Forward	Future	Swap
Tacirler	* X	*	*	*
Yatırımcılar	* X	*	*	*
Spekülatörler	*	*	*	*

*: Konvansiyonel ekonomilerde gerçekleşen işlemler. X: Şer'î olarak kabul gören işlemler.

Kaynak: (Ahmed, 2011:28)

İslâmî birekonomide sermayenin spekülâtiif hareketlerinin oldukça az olması beklenilmektedir, zira hem spekülâtiif davranışın kendisinden sakındırılmıştır hem de spekülâtiifler tarafından kullanılan finansal araçlar İslâm'da meşru görülmemiştir. Spekülâtiifler tarafından yönlendirilen kısa vadeli sermaye hareketleri döviz kuru oynaklığının temel sebebi olduğundan, spekülâtiif nedenlerle oluşan kısa vadeli sermaye hareketlerindeki bir azalma döviz piyasalarında gerçekleşebilecek olası arz ve talep şoklarını da minimize edecektir ki, bu da döviz kurunun daha istikrarlı olmasına sebep olacaktır (Ahmed, 2011:30). Bununla birlikte, satılabilir faizli borçların yokluğu da döviz kurundaki değişimleri azaltacaktır — bu durum özellikle kısa vadeli sermaye hareketleri için geçerlidir. Uzun dönem sermaye hareketleri, uzun dönemli kontratlar sermayenin hareketini kısıtladığı için konvansiyonel ve İslâmî finansman yöntemleri açısından çok ciddi farklar göstermemektedir. İslâmî akitlerde

kısa vadeli sermaye, faiz oranı yerine kar oranına duyarlıyken, İslâmî açıdan borç işlemleri tamamen finansal bir karaktere sahip olmak yerine reel bir işlem ile ilişkilendirildiği için esneklik konvansiyonel bir ekonomiye göre daha az olacaktır (Ahmed, 2011:30). Buna ek olarak, kar oranındaki değişimler ve kar oranının sermaye piyasaları üzerindeki yansımaları gecikmeli olarak gerçekleşmektedir, dolayısıyla İslâmî bir ekonomide sermaye hareketliliği kaynaklı değişimlerin döviz piyasasındaki etkileri daha az olacaktır ki bu da döviz kurunun göreceli olarak daha istikrarlı olabileceğini ifade eder. (Ahmed, 2011:30).

Satılabilir faizli borçların kaldırılması döviz kurunun hareketliliği düşürecektir fakat İslâmî alternatifler konvansiyonel finansman yöntemlerinin yerine ikame edilmezse ekonomideki uluslararası işlemlerin hacmi düşebilir. Bu bağlamda hem uzun hem de orta vadeli sermayenin çekilmesi için Kar-Zarar Ortaklığına (KZO) dayanan *mudarebe* ve *muşareke* gibi yöntemlerle birlikte *icare* gibi yöntemler kullanılabilir (Ahmed, 2011:31). Kısa vadeli finansman ise murabaha, *bey'i müeccel*, *bey'i selem* ve istisna gibi İslâmî finansman yöntemleri ile gerçekleştirilebilir. Böylece bankalardan ve resmi kurumlardan alınan net borçlar kalemleri, İslâmî bir ekonominin ödemeler dengesi bilançosunda net *selem* hareketleri (giren *selem* eksi çıkan *selem*) veya net *müeccel* hareketleri (giren *müeccel* eksi çıkan *müeccel*) ile değiştirilebilir (Ahmed, 2011:31).

Tablo 2. Konvansiyonel ve İslâm Ekonomisinde Kabul Edilen Dış Ticaret Bilançosu İşlemleri

Cari İşlemler	
Dış Ticaret Dengesi (Mallar)	*X
Net Hizmet Gelirleri (Turizm, Ulaşım, vb.)	*X
Net Göçmen Transferleri	*X
Net Faiz Ödemeleri	*
Diğer Yatırımlardan Elde Edilen Net Gelir	*X
Sermaye Hareketleri	
Doğrudan Yatırımlar	*X
Portföy Yatırımları	*X
Diğer Sermaye Hareketleri (Borç affı, hibeler, vb.)	*X
Resmî Kurumlardan Alınan Net Borçlar	*
Bankalardan Alınan Net Borçlar	*
Diğer Borçlar (Tahvil ihracı, uluslararası sermaye piyasalarından alınan krediler, vb.)	*

*: Konvansiyonel ekonomilerde gerçekleşen işlemler. X: Şer'î olarak kabul gören işlemler.

Kaynak: (Ahmed, 2011:29)

3. Küresel Finansal Sistem ve Ahlâk

Küresel finans sistemini yöneten güçler, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere iç ve dış finansal serbestleşme uygulamalarını dayatarak bu ülkelerin finansal sitemini kendi tekellerine almışlardır. İç finansal serbestleşme faiz oranlarının tamamen piyasa koşullarına terk edilmesi; dış finansal serbestleşme ise, sermaye hareketlerinin herhangi kısıta maruz kalmadan tam seyyal olmasıdır. Özellikle 1980'li yıllarda gelişmekte olan ülkeler, kendilerine dayatılan liberalleşme politikalarının doğal bir sonucu olarak, serbest faiz politikası ve tam sermaye hareketliliği stratejilerini benimsemiş ve bu konuda yapılması gereken düzenlemeleri gerçekleştirmişlerdir.

a. Finansal Krizler ve Ahlâki Tehlike

İçeride yüksek faizler ile birlikte baskı altına alınan kurlar, gelişmekte olan ülkeleri kur-faiz kısılcasına hapsederek sıcak para hareketlerinin nemalanma alanı haline getirmiştir. Düşük kurlar nedeniyle ülkeye gelen kısa vadeli sermaye hareketleri kısa süre içerisinde yüksek faizlerden dolayı kayda değer getiriler elde ederek, ilk fırsatta geri çekilme eğilimi göstermişlerdir.

Yüksek faizlerden para kazanma, iç piyasadaki aktörlere de cazip gelmiştir. Dışarıdan borç para bulan finansal kuruluşlar, yüksek faizlerden yararlanmışlardır. Yüksek faiz getirisi sağlayan enstrümanlardan kazanç sağlama alışkanlığı, reel sektör yatırımlarının sekteye uğramasına ve üretim ekonomisi yerine rant ekonomisinin yerleşmesine yol açmıştır. Birçok firma, üretim yapmak yerine yüksek faiz getiri sağlayan enstrümanlara para yatırarak kolay para kazanma yolunu tercih etmişlerdir.

İç ve dış finansal serbestleşme, finansal sistemin derinleştirilmesi gereğini de gündeme getirmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde, finansal entegrasyon düzeylerini güçlendirmek ve finansal sistemdeki enstrüman sayısını artırmak için ciddi reformlar gerçekleştirmişlerdir.

Ülkelerin finansal sistemleri derinleştiği ölçüde, 2008 Küresel Finans Krizi'nin sirayet etkisi güçlü bir şekilde hissedilmiştir. 2008 Küresel Finans Krizi, ABD'de başlayıp bütün dünyaya yayılan bir sorundur. ABD'de konut kredisini karşılık gösteren finansal kuruluşlar, finansal enstrümanlar ihraç etmiş, daha da ötesi bu enstrümanlara dayalı türev araçlar olarak ifade edilen yeni finansal enstrümanlar piyasaya sunulmuştur. Bir varlığa dayanmadan piyasaya sunulan ve gerçekte altı boş olan bu enstrümanları elinde bulunduran kişi ya da kurumlar zarar etmiş hatta birçoğu iflas etmiştir. Söz konusu finansal enstrümanlar ABD dışındaki birçok ülkede de işlem gördüğünden küresel ölçekte bir tahribat ortaya çıkmıştır. ABD başlayan kriz, küresel finansal sisteme entegrasyon düzeylerinin yüksekliğine bağlı olarak hemen her ülkeyi etkilemiştir. Türkiye gibi, küresel finansal sistemi görelî olarak sığ olan ülkeler krizin hasarından daha az etkilenmişlerdir.

Kriz işsizlik, büyüme ve dış ticaret gibi makro parametreleri derinden sarsarak küresel

ölçekte bir sorun haline gelmiştir. Finansal entegrasyonun yanı sıra ülkelerde arası mal ve hizmet ticaretinin devasa boyutlara ulaştığı günümüz dünyasında, bir ülkede görülen toplam talep daralması başta bu ülkelerin ticari partnerleri olmak üzere birçok ülkeye sirayet ederek, ithalat talebinin gerilemesine ve dış talebe duyarlı sektörlerin darboğaza girmesine yol açmıştır.

Toplam talep daralmasını aşmak üzere, yeniden gündeme gelen Keynesyen genişletici ekonomi politikaları ekonomilerin uzun süre içine girdikleri depresyon girdabını kırmada yeterli olmamıştır. 2008 Küresel Finans Krizi'nin etkilerinden söz ederken, şu sorular akla gelmektedir: Batılı gelişmiş ekonomiler krizi neden öngöremedi? Türev araçların sıkıntılı yatırım araçları olduğu neden fark edilmedi?

Küresel finans sistemi, özellikle eklemleşme süreci ile birlikte devasa bir boyuta ulaşmıştır. Önemle belirtmek gerekir ki, sistemi yöneten ve tabiri caize sistemin işleyişi hakkında net bilgi sahibi olan küçük bir azınlık bulunmaktadır. Bu azınlık asimetrik bir bilgiye sahiptir. Küresel sistemin kompozisyonu, mikro ölçekte ülkelerin, finansal kurumların ve finansal varlıkların durumu hakkında sistemi domine eden azınlık bilgilisel avantaja sahiptir. Asimetrik bilgi avantajına sahip bu azınlık, riskli yatırım enstrümanları hakkında yatırımcıları şeffaf bir şekilde bilgilendirmeyerek *ahlâki tehlike* sorunun ortaya çıkmasında bir beis görmemektedir. Yatırım araçları hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmayan kişi ya da kurumlar, riskli yatırım araçlarını tercih ederek ters seçim eğilimi ortaya koymaktadırlar.

Konvansiyonel finansal sistemin içinde barındırdığı ahlâki sorunlara ilişkin ortaya koyduğu bazı yaklaşımlar vardır. Mishkin'e göre bunlar asimetrik bilgiye dayalı ters seçim ve ahlâki risktir. Asimetrik enformasyon, taraflardan birinin diğerine göre daha az doğru bilgiye sahip olduğu bir durumu ifade eder. Finansal sistemin temel fonksiyonu, fonların, üretken yatırım olanaklarına sahip ekonomik aktörlere doğru hareketini sağlamaktır. Finansal sistem bu işlevini yerine getiremezse ekonomi etkin işlemez ve bu iki temel soruna yol açar.

Ters seçim sorunu, kötü kredi risklerine sahip olan kişi ve firmaların kredi aramaları durumunda ortaya çıkar. Çok büyük riskli işlere girmek isteyenler, büyük olasılıkla kredi almaya daha hevesli olurlar. Çünkü, borcu geri ödemeyeceklerdir. Bu durumun varlığı, borç verenleri piyasada iyi kredi risklerine sahip olanlar bulursa dahi kredi vermemeye yönelebilirler. George A. Akerlof «limon problemi» adlı çalışmasında, borç verenlerin, borç vermenin iyi bir risk mi, yoksa kötü bir risk mi olup olmadığına karar verirken sorun yaşamaları halinde borç ve hisse senedi piyasalarında bir limon problemi ortaya çıkmaktadır. Otomobil piyasasından yola çıkarak dört çeşit arabanın var olduğu kabul edilir. Bunlar; yeni arabalar, eski arabalar, iyi arabalar ve kötü arabalar. Piyasada alıcı olanlar, alacakları arabanın iyi bir araba mı yoksa bir limon mu olduğu konusunda bir bilgiye sahip değildir. Satıcı, olanlar arabanın kalitesine ilişkin bilgiye sahiptir. Dolayısıyla asimetrik enformasyon durumu söz konusudur. Piyasada iyi ve kötü arabalar aynı fiyattan satılır. Asimetrik enformasyon, J. Stiglitz ve A. Weiss'in çeşitli çalışmalarında işaret ettikleri gibi kredi tayınlanmasına yol açarak da finansal sistemin etkin bir biçimde çalışmasını engellemektedir.

Ahlâki risk, ters seçimin aksine, finansal bir işlemin gerçekleşmesinden sonra söz konusu olmaktadır. Borç alanların, üstlendikleri proje başarılı olduğunda çok kazançlı olacakları, ancak başarısız olduğunda kaybin borç veren tarafından yükleneceği yüksek riskli projelere yatırım yapılması eğiliminde olmaları nedeniyle ortaya çıkar. Borç alanlar, elde ettiği fonları kendi özel kullanımlarına, hileli iş yapmak, sıkı çalışmamaya meyillidirler. Borç alanların net değerlerindeki bir düşüş, borç verenlerin daha az kredi vermesine yol açarak yatırımların ve toplam ekonomik aktivitenin azalmasına neden olur. Borç verenin yararı ile borç alanın yararı arasındaki çatışma, ahlâki riskten kaynaklanır.

ABD’de faaliyet gösteren kredi derecelendirme şirketi Equifax’a yönelik siber saldırı ve devamında yaşanan olaylar, yukarıda belirtilen teorik izahlara önemli ve oldukça güncel bir vaka olarak kayıtlara geçmiştir. İlgili şirketin web sitesine yapılan siber saldırı sonucunda 143 milyon müşterinin bilgilerinin çalınmıştır. Bu vaka 29 Temmuz 2017’de tespit edilmiş olmasına rağmen Eylül ayında kamuoyunun gündemine düşmüştür. Olayın ortaya çıkmasının hemen ardından ise üç üst düzey yönetici firmadaki hisselerini satmıştır. Equifax hisse senetlerinin değeri, ihlalin açıklanmasından bu yana %20’den fazla düşüş göstermiştir. Şirket, Equifax yetkililerinin ihlal tespit edildikten kısa bir süre sonra ihlali gizleyerek 1.8 milyon dolar değerinde hisse sattıkları iddiasına karşı, yöneticilerin o sırada bir saldırı gerçekleştiğine dair hiçbir bilgiye sahip olmadıklarını belirten bir açıklama yapmak zorunda kalmıştır.

b. Finansal Krizler ile Ahlâk İlişkisinde 2 Ülke 2 Farklı Uygulama

Merkez Bankalarının bağımsızlığına bağlı olarak bu kurumun yetkisinde ve denetiminde yürütülen para politikalarının belirlenmesinde ve özellikle de uygulanmasında, iktisadî açıdan istenmeyen sonuçlar elde edilebileceği gibi bu sonuçların önemli bir bölümü aynı zamanda da ahlâki sorunlar içerebilmektedir. Özellikle kontrollü piyasalarda ortaya çıkan bu durum, iktisadî veya parasal kriz ortamlarında tüketicileri, firma sahiplerini ve hatta kamu yöneticilerini bile gayri meşru kazançlara yönelik tahriklere meydan açabilmektedir. Buna ilişkin olumsuz örneklerin sayısı oldukça fazla olmasına rağmen tam tersinin vuku bulunduğu örneklerle de rastlamak mümkündür.

i. Doğu Asya Krizi ve Güney Kore

1997’de Asya’yı kasıp kavuran mali kriz Güney Kore’yi de vurmuş, spekülasyon balonları patlamış, şirket ve bankalar borçları altında ezilmiş, para birimi çökmüş, milyonlarca insan işsiz kalmıştı. Uluslararası Para Fonu 58 milyar dolarlık o zamana kadar tarihindeki en büyük yardım kredisini serbest bıraktı. Ama bu dev kredinin koşulları da son derece ağırdı. Faizlerin yükseltilmesi, tasarruf programları ve yapısal reformlar... Sonuçta işsizlik üçe katlandı. Dönemin Güney Kore hükümeti bu karanlık tablo karşısında halkı yardıma çağırdı. 1998 Ocak ayında vatandaşlardan altın takılarını devlete vermeleri istendi. Hedef, kredilerin daha

hızlı bir şekilde ödenebilmesiydi. Milyonlarca Koreli bu çağrıya uyarak aile yadigârı takılarını, hatta alyanslarını devlete verdi, sporcular altın madalyalarını, kupalarını bağışladı. Birkaç ay içinde 3 milyar dolar değerinde 227 tonluk altın toplandı, IMF'ye borçlar vaktinden önce, üç yıl gibi bir sürede ödenmiş oldu.

Asya krizi döneminde üniversite öğrencisi olan ve şu an Bonn Üniversitesinde Kore Araştırmaları bölümünde konuk profesörlük yapan Kyoung-Suk Sung, bu dönemin Korelilerde birlik duygusunu daha da güçlendirdiğine dikkat çekiyor. Sung, Çin ve Japonya gibi güçlü ülkelerle komşu olduklarını hatırlatıyor ve ekliyor: "Etrafımızda çok fazla güçlü devlet var. Kore çok küçük bir ülkedir. İşimizi kendimiz halletmek zorundayız. Bu güç ve enerjiye deneyimlerimiz sonucunda ulaştık. Büyük bir sorun yaşadığımızda bu enerji yeniden açığa çıkıyor." (DW, 2015)

ii. 2001 Krizi ve Türkiye

Güney Kore'de vuku bulan bu ahlâki yaklaşıma diğer ülkelerde sıklıkla rastlanmamaktadır. Hatta belirsizliğin hüküm sürdüğü piyasalarda kısa sürede yüksek rant elde etmeye yönelik yaklaşımlar daha yaygındır. Buna ilişkin olarak Türkiye'de yaşanan olayların sayısı ise azımsanmayacak kadar fazladır. Nitekim benzer olaylarda Türkiye'deki ekonomik birimlerin önemli bir kısmının yüksek faiz geliri elde etmek için birbiriyle yarıştığı bilinmektedir. Piyasa koşullarında cereyan eden bu olayların aşılarak görevin kötüye kullanıldığı örneklerle rastlamak maalesef mümkün olmuştur.

Nitekim enflasyonla mücadele programının bir gereği olarak uygulanan sabit kur sisteminin sürdürülememesi sonucunda 22 Şubat 2001'de dalgalı kura geçilmek zorunda kalınmıştır. Ancak bundan birkaç gün önce TCMB'nin bankalara 5 milyar 188 milyon 900 bin ABD Doları sattığı, hatta başkanın da TL hesabını dolara çevirdiği mahkeme kayıtlarına geçen hususlardır. Hatta bu fiil ve davranışları sergileyen ilgili yönetici bunlardan dolayı ceza almış ve memuriyetten men edilmiştir.

Sonuç

Günümüz ekonomilerinde hâkim olan para ve kur sistemlerinin farklı perspektifler aracılığıyla ahlâki açıdan değerlendirilmesi mümkündür. Nitekim para ve döviz piyasalarında gerçekleşen işlemleri piyasanın kendi ahlâki prensiplerine dayalı olarak analiz yapmak mümkün olduğu gibi İslâm ahlâki gibi kaynağını dini prensiplerden alan bir anlayışla da gerçekleştirilebilir. Hatta piyasa ile İslâmî ahlâk anlayışının birbirinden beslendiği alanlar üzerinde de değerlendirmeler yapılabilir. Tabiidir ki tercih edilecek her bir yöntem ayrı birer çalışmanın konusudur. Çalışmada konvansiyonel para ve döviz piyasalarının İslâm ahlâkının temel ilkelerine uyup uymadığı analiz edilmeye çalışılmıştır ki, bu ilkelerin önemli bir bölümü dine dayalı olmayan ahlâk anlayışlarıyla önemli ölçüde uyuşmaktadır.

Çalışmanın en önemli handikabı, önemli ölçüde faiz mekanizmasıyla çalışan para ve döviz kuru sisteminin ahlâki olup olmadığının tartışılmasıdır. Zira faizin, farklı dinler ve toplumlar tarafından yüzyıllar boyunca reddedildiği hatta yasaklandığı bilinmektedir. Aristo'nun faiz hakkındaki buna iyi bir örnek teşkil eder. Aristo'ya göre en çok tiksilmeyi hak eden fâizciliktir. Çünkü bu yoldan sağlanan kazanç, doğrudan doğruya paranın kendi varlığından kaynaklanır ve paranın ortaya çıkmasına neden olan amaca aykırıdır. Zira para mübadele için yaratılmıştır. Oysa fâiz, paranın miktarını çoğaltır ve fâiz paradan doğan paradır. Dolayısıyla da doğaya en aykırı düşen para kazanma tarzı budur. Dolayısıyla fenalığı hususunda neredeyse ittifak edilen faiz mekanizmasının ve önemli ölçüde bu mekanizmaya bağlı olarak oluşan para ve döviz piyasalarında ahlâki bir takım çıkarımlarda bulunmak bir bakımdan kolay ancak bir o kadar da tezat oluşturmaktadır.

İngiltere'de Kraliçe I. Elizabeth tahtta iken mali danışmanı Sir Thomas Gresham'dır. 16'ncı yüzyılda kâğıt para yoktur, yalnızca metal para vardır. Metal para da gümüş içeriklidir. Bir dönem gümüş içeriği düşük olan paralar dolanıma çıkarılınca gümüş içeriği fazla olan paralar dolanımdan kaybolmaya başlamıştır. Thomas Gresham konuyu inceleyerek Kraliçe Elizabeth'e rapor hazırlamış ve daha sonra adıyla anılacak olan durumu tespit etmiştir: "kötü para iyi parayı piyasadan kovar". Günümüzde asimetrik bilgiye dayalı olarak ortaya çıkan ters seçim ve ahlâki tehlike sorunlarının giderilmesine yönelik önerilerde bulunulmasına rağmen, geleneksel para ve kur sisteminin günümüzdeki pratik sonuçları ele alındığında Gresham Kanunu bir metafor olarak açıklayıcı olabilir.

Kaynakça

- Ahmed, Habib. (2001), *Exchange Rate Stability: Theory and Policies from an Islamic Perspective*. Research Paper No. 57. IDB Islamic Research and Training Institute
- Bayındır, Servet (2015), *İslâmî Finans -2*, Süleymaniye Vakfı, İstanbul.
- Braudel, Fernand (1991), *Maddi Medeniyet ve Kapitalizm*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul
- Chapra Muhammad Umer (1996), "Monetary management in an İslâmîc economy", *Islamic Economic Studies*, Vol. 4, No. 1, December 1996.
- Çağrı, Mustafa. (1985), *Anahatlarıyla İslâm Ahlâkı*, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Deutsche Welle. IMF Borcu Takıyla Ödenir mi? <http://www.dw.com/tr/imf-borcu-tak%C4%B1yla-%C3%B6denir-mi/a-18365517>
- Demir, Ömer. (2013a), *İktisat ve Ahlâk*, Liberte Yayınları, Ankara.
- Demir, Ömer. (2013b), *Din Ekonomisi*, Sentez Yayıncılık, Ankara.
- Friedman, Milton, (1968), "The Role of Monetary Policy", *American Economic Review*, Vol: LVIII, Nu:1
- Friedman, Milton, (1970), *The Counter – Revolution in Monetary Theory*", Institute of Economic Affairs Occasional Paper, No:33, London: Institute of Economic Affairs, 1970.
- Hasan, Zubair (2011), *Money creation and control from Islamic perspective*, MPRA Paper No. 28366.
- Nakvi, Haydar (1985), *Ekonomi ve Ahlâk*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Oktay, Ayşe Sıdıka (2015), *Kınalızade Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alai*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Orman, Sabri. (2014), *İslâmî İktisat, Değerler ve Modernleşme Üzerine*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Topçu, Nurettin. (2017), *Ahlâk*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Chapra, M. Umer (2009), "Ethics and Economics: An Islamic Perspective", *Islamic Economic Studies* Vol. 16 No. 1 & 2.